

ПОВЕЉА КРАЉА ВЛАДИСЛАВА БОГОРОДИЧИНОМ МАНАСТИРУ У БИСТРИЦИ И ЗЛАТНЕ БУЛЕ КРАЉА УРОША

Из доба краља Владислава сачувано је седам краљевских аката. То су:

1. Кратка повеља Хиландару којом потврђује манастиру право на село Враниће, поклоњено Хиландару од Стефана Немање и Стефана Првовенчаног. Повеља је написана испод текста повеље Стефана Првовенчаног, датирана је 22 августа и, вероватно, спада у прве године Владиславове владе.¹⁾

2. Заклетва Дубровачког кнеза Жана Дандола Владиславу о неповредивости уговора између републике и рашког краља. На латинском преводу овог акта налази се и превод заклетве краља Владислава, које нема на сачуваном словенском тексту. Акт нема датума, али се датум одређује на основу унутарњих података: између септембра 1234 и априла 1235.²⁾

3. Владиславова заклетва Дубровнику о томе да ће се држати задате вере, ако ће и Дубровчани држати заклетву коју су задали краљу. Владиславова интитулација у овом акту потпуно се слаже с интитулацијом у латинском преводу на претходном акту и на хиландарској повељи. (Стефанъ Владиславъ с помокию Божиовъ краљъ всѣхъ Рашкихъ земль и Диоклитие и Дальмацие и Тровоуние и Захльмие.³⁾

4. Владиславово писмо Дубровнику с протестом због невере, пошто су Дубровчани попленили краљевска села и његове бољаре поробили или посекли. Акт је, вероватно, из 1238 г.⁴⁾ У вези с Владиславовим писмом стоји дубровачки акт од јуна 1238 (?) којим се кнез Нинослав Томисто извињава пред краљем за учињену неправду.⁵⁾

5. Кратко Владиславово писмо Дубровнику о ослобођењу града од плаћања могориша за Жрновнице. Новаковић датира око 1242 г.⁶⁾

6. Владиславова повеља манастиру св. Николе на острву Брањини о поклону села Гордине са околином и о ослобођењу манастирских метоха од данака. Повеља почиње аренгом: „Въ начетькъ тый Господи землю основа...“ Има две санкције: једну — духовну за своје наследнике

1. *Св. Новаковић*, Законски споменици српских држава средњег века. 1912, 386; *А. Соловјев*, Хиландарска повеља великог жупана Стевана Првовенчаног из године 1200—1202. Прилози за књиж. V, 1925, 62—89.

2. *Fr. Miklosich*, Monumenta Serbica, 1858, бр. 28, стр. 22-23; *Љ. Ситојановић*, Старе српске повеље и писма, I, 1929, бр. 14; *Новаковић*, 139-143; ур. *М. Кос*, Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века. Глас 123, 1927, 14-19.

3. *Miklosich*, бр. 31, стр. 25; *Ситојановић*, бр. 15; *Новаковић*, 138-139.

4. *Miklosich*, бр. 25, стр. 21; *Ситојановић*, бр. 16; *А. Соловјев*, Одабрани споменици српског права, 1926, 33.

5. *Miklosich*, бр. 26, стр. 21; *Ситојановић*, бр. 17.

6. *Miklosich*, бр. 33, стр. 27; *Ситојановић*, бр. 18; *Новаковић*, 147.

који би прекршили одредбе ове повеље, и другу — материјалну за савомољне чиновнике и властелу, којима се прети „краљевским гневом и наказанијем“ и новчаном казном у корист краља од 300 перпера. Интитулација је кратка: „Стефанъ Владиславъ с помокию Божиовъ краљъ всѣхъ Сръбскихъ земль и Поморскихъ“. Повеља је датирана 1242 годином.⁷⁾

7. Повеља манастиру св. Богородице на Бистрици у Полимљу, којом краљ на основу исказа сведока потврђује манастиру имања, поклоњена од Немање и Стефана Првовенчаног, а о којима хрисовуље „небрѣжениемъ чловѣкъ државъшихъ цркъвъ сию погоубили бѣхоу“. Повеља почиње аренгом: „Изрѣднѣи и прѣчистѣи и прѣнепорочнѣи владичици нашеи Богородици Приснодѣвѣ Марии, възлюблениемъ тоие владичѣствоуеи господињ мой дѣдъ Симеонъ...“ Интитулација се разликује од оне у претходној повељи: „помоцию Божию вѣнчанны краалъ всѣхъ Српскихъ земль и Поморьскихъ.“ Датума нема. Потпис: Стефанъ Владиславъ по милости Божишеи краљъ и самодрѣжъць всѣхъ Сръбскихъ земль и Поморьскихъ. Испод потписа Владиславова налази се друга кратка повеља истом манастиру потписана од краља Уроша, с печатом. Као што је показао Р. Грујић, испред Владиславовог потписа, а на крају прве повеље интерполиран је један кратки пасус о поклону учињеном од краља Милутина између 1319 и 1321 године.⁸⁾

Поред тога сачували су се подаци о томе да су постојале Владиславове повеље Котору,⁹⁾ манастиру Милешеви¹⁰⁾ и Вањској.¹¹⁾

У погледу формулара споменута Владиславова акта јасно се распадају на две групе. У прву иду кратка писма Дубровнику и истог типа кратка повеља Хиландару. Ниједна од њих нема аренге, већ се све почињу интитулацијом. Ниједан од ових аката нема тачног и потпуног датума, већ каткад само месец и дан. У другу групу спадају обе повеље манастирима св. Николе и св. Богородице. Ове су опширније садржајем, имају аренге на почетку и садрже ванредно важне податке, који дају драгоцен материјал за проучавање унутарњих прилика Немањинке државе у петом деценију XIII века. Са тог гледишта нарочито је важна друга повеља, која садржи једну од најстаријих законодавних одлука: о работама сокалника и меропха. То нам даје право да се зауставимо на спољној и формалној анализи овог значајног акта, не улазећи у анализу унутарњих података који су проучавани у радовима историчара српског средњовековног права.

*

Владиславова повеља Бистричкој Богородици чува се у архиви манастира Хиландара. Дошла је тамо заједно с актима манастира св. апостола Петра и Павла на Лиму, пошто је између 1319 и 1324 г. Бистрички манастир био поклоњен као метох манастиру св. апостола, а овај је доцније био предат Хиландару.¹²⁾ Акт је писан на пергаменту мало необичног формата: готово квадратном. Текст Владиславове повеље распоређен је баш тако да би остало место за додатак краља Уроша.

7. *Miklosich*, бр. 32 стр. 25; *Новаковић* 577-578. Ова је повеља споменута у повељи краљице Јелене истом манастиру око 1280 и у Милутиновој хрисовуљи (Гласник 47, стр. 220 и 224; *Новаковић*, 578 и 579).

8. *Љ. Стојановић*, Споменик III, 6-7; *V. Korabiev*, Actes de Chilandar II (Визант. Временник XIX, 1915, Приложење) бр. 13; *Соловјев*, Од. сп. 27-31; *Новаковић*, 589. Важне примедбе: *Рад. Грујић*, Једна доцнија интерполација у хрисовуљи краља Владислава I (1233-1242) за манастир Бистрицу у Полимљу. Гласник Скоп. н. др. XIII, 1934, стр. 200-203.

9. *Новаковић*, 32.

10. *Новаковић*, 606.

11. *Новаковић*, 624.

12. *Новаковић*, Зак. Сп. 597. Уп. *Грујић*, Епархиска властелинства, 21-22 у Богословљу VII.

Потписи на Бистричкој повељи

Потпис на Владиславој заклетви Дубровнику (Стој. бр. 15)

Већ само то ствара утисак да повеља не претставља оригиналан Владиславов акт, већ копију састављену баш с намером да се испод ње смејсти одлука краља Уроша. Детаљнија анализа потпуно потврђује овај утисак. Обе повеље — Владиславова и Урошева — писане су истим рукописом, док су два интерполирана ретка унесена другом руком. Упооређујући рукопис ове повеље с дубровачким повељама Владислава, лако је опазити велику разлику у начину писања. Дубровачке повеље су писане канцелариским полууставом или брзописом, док је Бистричка повеља писана обичним манастирским уставом. Врло је карактеристичан у том погледу и почетак повеље, где видимо орнаментиран крст и иницијал, типичан за црквене рукописе. Напослетку и потпис Владиславов није оригиналан. То се види не само из тога што Бистрички потпис *није написан*, већ је *нацртан*, него и по различитом начину прављења лигатура и, што је најважније, по различитом формулару. Док на свим осталим Владиславовим потписима редовно стоји карактеристичан израз „помокию Божиовъ“, на Бистричкој повељи долази место тога „по милости Божијей“ што је уобичајено у доцније доба, и сем тога појављује се титула *самодржац* које нема у потпису ни на једној другој Владиславовој повељи а, по свој прилици, и пре њега, и која се јавља у потпису само за време Уроша I.¹³⁾

Када је написан цео текст повеље и којему је краљу Урошу поднесен на потпис? Доњи је потпис, по свој прилици, оригиналан, а потврђује се и златним печатом стављеним на повељу. Унутарњи подаци не дају тачног основа за датирање друге повеље. Тамо стоји да је краљу дошао бистрички игуман Јевстатије и да га је обавестио да суседна кичавска црква нема ниједног свештеника, па је краљ стога на његов предлог предао поменуто кичавску цркву Бистричком манастиру с тим да бистрички попови обављају службе и у кичавској цркви. Иза тога наводе се међе кичавског метоха и објављује се духовна санкција брату, братучеду, којем роду или властели који би се усудили да одвоје кичавску цркву од Бистричког манастира. О Бистричком игуману Јевстатију немамо никаквих других података, а исто тако и о кичавској цркви. Зато у погледу датума издавачи ове повеље нису сложни. Стојановић, који је први издао повељу, мислио је да други потпис припада Урошу III Дечанском. Од њега је то мишљење прихватио Соловјев. Кораблев је сасвим побркао ствар: казао је да је овом повељом Стефан Урош потврдио хрисувољу свог оца, али је, вероватно, сматрао овог Стефана Уроша Милутином, јер је датирао повељу 1302—1321 годином. Новаковић је приписао потврду повеље краљу Урошу I (1243—1276), али то није аргументирао, по свој прилици, прихвативши ово датирање од Ковачевића, чијим се припремљеним, а доцније пропалим издањем послужио.

Исправно је датирање Новаковића. Повеље манастира св. апостола Петра и Павла на Лиму сведоче да потврда Владиславове повеље не може бити млађа од Милутинова доба. Милутин је после 1319 године предао Бистрички манастир цркви св. апостола, те после тога Бистричка

13. Уп. *Св. Станојевић*, Студије о српској дипломатици XIII, Потпис, Глас. 106, стр. 36-37. Нетачна претпоставка о томе да је Владиславова повеља оригинална завела је и *Осирогорског*, који је у својој студији о титули автократора споменуо да је „сачувана у оригиналу и несумњиво аутентична“ Глас. 164, 1935, 147. Пошто је *Соловјев* у својем прилогу о Пребегару у Брскову (ЖИЧ III, 1937, 270-275), несумњиво потврдио Ковачевићеву хипотезу да повеља „Стефана краља и с Богом самодржца српског“ Дубровнику (Miklosich, бр. 20, стр. 16) није издаана од Првовенчаног, већ од краља Драгутина, а Мљетска повеља Првовенчаног (Miklosich, бр. 17, стр. 8-10) у сваком случају није оригинал, то употреба титуле *самодржца* од стране Првовенчаног постаје врло проблематична.

црква није могла да добије самосталну повељу о новим поклонима.¹⁴⁾ Из истог разлога мислим да би и интерполација коју је анализирао Р. Грујић,¹⁵⁾ требало да постане пре 1319 године, али и не раније од 1317, јер је у њој споменут хумски епископ Данило који је дошао на ову катедру после 12 маја 1317 г. У сваком случају, већ само постојање интерполације из године 1317-1319 сведочи да је повеља постала пре тога. Драгутин не може да буде автор потврде јер он није носио име Уроша.¹⁶⁾ Бирајући, пак, између Уроша I и Милутина, вероватније је приписати повељу првом већ по томе, што Милутин не би поклатио Апостоловој цркви Бистрички манастир, да га је сам пре тога опскрбио метосима. Сем тога, познато је да је, обично, сваки манастир потврђивао своје старе поклоне код сваког новог владоца; према томе, да је Владиславоу повељу потврдио Милутин, он би, вероватно, споменуо у потврди и раније потврде својих претходника, Уроша I и Драгутина. Потпис на наставку бистричке повеље не може да помогне решавању питања о њезином издавачу. Потпис гласи: „ Стефанъ Урошъ по милости Божијей краљъ и с Богомъ самодръжць всѣхъ српски и поморски земль “. Готово иста формула, али без речи „и с Богомъ“, налази се у потпису на Урошевој повељи хумској епископији.¹⁷⁾ Израз „и сь Богомъ самодръжць“ долази у интитулацији на Урошевој Стонској повељи. Према томе, по свим својим елементима, овај потпис могао би да припада Урошу I. Али с друге стране, иста формула, чак и с речима „и сь Богомъ“, налази се и на Милутиновој повељи Дубровнику од 1282 год., само што су последње речи стављене у једнини: српские земли и поморьские.¹⁸⁾ Ова разлика не игра важну улогу, јер поред овог облика Милутин у својим потписима каткада ставља исте речи и у множини.²⁰⁾ Стога бисмо могли приписати потпис и краљу Милутину. Што се, пак, тиче спољашњег изгледа потписа — он не може да служи као критериј за одређивање његовог власника, јер он није написан, него као и на већини манастирских повеља, *нацртан* (по свој прилици у краљевској канцеларији), па према томе не носи никаквих индивидуалних особина. Али, зато, авторство Уроша I јасно се потврђује санкцијом.

У својој расправи о санкцији у српским повељама Ст. Станојевић²¹⁾ није додирнуо питање о томе у којој мери санкција претставља стереотипну традиционалну формулу, и у колико изражава реалне историске прилике. Међутим, баш ово питање претставља нарочити интерес за историју, и то не само у погледу материјалних казна — глобе и краљевског гњева којима се угрожава прекршиоцима дародавчеве одлуке, већ и у погледу података који могу да помогну при одређивању хронологије акта. Бистричка повеља је са овог гледишта нарочито занимљива. У потврди Стефана Уроша стоји: „аще кто дръзнеть или владичьствоуеи на мѣстѣ моемъ или кои любо братъ мои или братоучедъ или кои родъ мои или властель кто поколѣбати одъ малихъ и одъ велихъ сие съединеное мною...“ Пада у очи да ова формула не наводи краљевог сина који се обично спомиње у санкцији многих других повеља из доцнијег и из ранијег доба, већ место природног престолонаследника наведен је уопште будући „владичьствоуеи“. Поред тога значајно је апострофирање брата и братучеда, који изгледају за издавача повеље као најближи рођаци и кандидати на престо. Милутин ни у једној сво-

14. *Новаковић*, Зак. Сп. 597.

15. Гласник Скоп. н. др. XIII, 202.

16. Уп. напомене В. Ђоровића у Гласу 136, 10.

17. Споменик III, стр. 8-11; *Кораблев*, бр. 4; *Новаковић*, 593-597.

18. *Новаковић*, 600-602.

19. *Miklosich*, бр. 51, стр. 50-51; *Стојановић*, бр. 34; *Новаковић*, 156.

20. Напр.: Спом. III, 12; *Кораблев*, 9; *Новаковић*, 391.

21. Глас 100 (1922).

јој санкцији не наводи братучеда, већ или спомиње сина заједно с другим рођацима,²²⁾ или каже уопште: „кто ли се обрете сию потворивъ или господствоуеи, или сародникъ кралевства ми“,²³⁾ или још једноставније: „еда кто Бога не боје се“.²⁴⁾ Спомен сина у већини повеља сасвим је разумљив, пошто је Милутин при свом ступању на престо већ имао сина Стефана, рођеног око 1276 г. Исто тако и у Драгутиновој повељи санкција спомиње као евентуалне будуће владаре „сына кралевства мы, ли вьноука или правьноука или оть прочихъ“,²⁵⁾ пошто је у доба издавања повеље Драгутин већ имао сина. Исто је било и доцније код Стефана Дечанског. Само Владислав наводи у својим санкцијама браћу и братучеде, што одговара стварним приликама тога доба. Према томе, ако санкција уопште показује реалну ситуацију момента, то потврђење Бистричке повеље може да припада само Урошу I, и то мора да се односи на доба пре рођења Драгутина и пре смрти Владиславова, који је и после отступања престола управљао градовима у Приморју, сачувавши краљевску титулу. С тим у вези врло велики интерес има питање о печату на Урошевом потврђењу Бистричке повеље.

*

Печат на Бистричкој повељи претставља јединствени примерак овог типа у српској сфрагистици и заслужује нарочито испитивање. Он је позлаћен, има $3,3 \times 3,5$ cm у пречнику, виси на светло-плавој свили. На једној страни приказан је краљ, на другој требало би да буде небесни покровитељ династије Немањића, св. првомученик Стефан. Обе су фигуре до појаса. Легенда на обе стране иде једнако, по ободу и одвојена је од слике унутарњим кругом. Поред св. Стефана налази се и легенда у пољу. Натпис око краља гласи: *Стефанъ крал Урошъ всехъ сръбски зми*. Натпис на другој страни по ободу: *хрисовѣлъ с'тго Стефана*. У легенди која се налази у пољу поред св. Стефана нека слова су прекренута, пошто мајстор на матрици није преврнуо сва слова. Ако се та грешка исправи, могло би се реконструисати: *стѣ Сте*. Види се да мајстор који је израђивао печат, није познавао словенску азбуку, јер су многа слова написана погрешно. У речи краљ место К стоји латинско N. У речи Стефанъ на обе стране печата, на ободу, место Е долази Б. По свој прилици, неки мајстор странац копирао је натпис који је за њега био састављен.

У погледу технике, слике на обе стране нису потпуно једнаке. Са стране св. Стефана спољни круг и ауреол око свечеве главе начињени су тачкастим пртама у облику низова перла, док на страни владоца, како круг око обода тако и ауреол око главе, означени су обичном линијом. Нису ни фигуре израђене у истом стилу. Краљева слика приказана је до појаса и израђена много шематичније него св. Стефан, у линеарном стилу. Светац је приказан као попрсеје и израђен високим, тродимензиалним рељефом. Цела слика сведочи о великом уметничком укусу гравера и одличном познавању пропорција. Широки ауреол око Стефанове главе, лепо моделирана глава с густом косом и младим лицем, туника са снажно означеним, шематичним наборима и мученички двокраки крст у десној руци стоје у непосредној вези с иконографском традицијом и потсећају нас на медаљонске портрете светаца на црквеним фрескама. Међутим, што је најзначајније, по иконографском типу св. Стефан овде ни мало не личи на св. архиђакон Стефана,

22) „иже дасть Богъ господствовати по кралевствѣ ми или синѣ кралевства ми или соорудникъ кралевства ми или нѣкто с иние стране...“ *Кораблев*, бр. 9 и др.

23) *Новаковић*, 580.

24) *Кораблев*, бр. 17.

25) *Кораблев*, бр. 6.

већ највише на св. великомученика Димитрија Солунског. То нас убеђује да мајстор није познавао иконографски тип св. Стефана у православној цркви, већ је направио на печату слику небесног покровитеља Србије према неком печату где је на полеђини био приказан св. великомученик Димитрије, и да је поред њега ставио словенски натпис где је било означено да слика треба да прикаже св. првомученика Стефана.

Изванредно је занимљива и краљева слика. Он је приказан као врло млад човек у свечаном царском оделу. На глави је куполаста византиска круна с драгоценим украсима и низовима перла са страна. Око главе је ауреол. Од дивитисиона виде се само уски рукави с традиционалним наруквицама. Горњи је део покривен раскошним оворотником-катомадом, с којег се низ тело спушта широки лорос. И оворотник и лорос израђени су једнако шематички: редовима дијагонално пресечених црта, с перлима у средини ромба који су настали укрштавањем дијагонала. У десној руци налази се дугачко жезло са звездом на крају, које много личи на буздован. Лева рука држи на прсима танки крст, који личи на крстове мученика, а, уколико ми је познато, никада се не јавља на краљевским портретима.

Као што је речено, овај Урошев печат по свом типу у целој српској сфрагистици претставља уникум. Упоређујући га с осталим српским владалачким печатима, видимо да се он потпуно разликује не само од српских воштаних печата

који понављају тип западноевропског престоног печата,²⁶⁾ него и од свих осталих српских була које зависе од Византије било непосредно, било посредно преко Венеције. Са изузетком једног печата Милутиновог, који такође претставља уникум по својој вези с нумизматичком

Avers (Повећано)

Revers

26) Гл. А. Ивић, Стари српски печати и грбови. Нови Сад 1910, Увод.

дубровачком традицијом,²⁷⁾ све остале српске буле из друге половине XIII и из XIV века подражавају византиском печату из доба Палеолога. Неки западни, млетачки или локални утицаји показују се на њима само у распореду легенде или у техници и стилу рељефа. Све оне имају фигуре владоца и св. Стефана (или место њега Исуса Христа) у стојећем ставу, у потпуној висини. Владалац је приказан у типичном византиском репрезентативном ставу и у царском орнату. У техничком погледу сви ови печати стоје у вези с граверском традицијом монетних радионица. Напротив, печат Бистричке повеље показује везу с иконографском сликарском традицијом, која се најјасније види на Урошеву ауреолу, који је уобичајен на ктиторским фрескама,²⁸⁾ али никад не долази на печатима и врло ретко на монетама.²⁹⁾

Одакле долази у Србију овај необичан тип владалачке буле? Свакако није са Запада, где царске буле задржавају на лицу престону слику владоца и стављају на полеђини слику града Рима. Није ни из Византије, пошто у ово доба византиски печати и новац већ имају симболичку слику цара и Христову фигуру на полеђини у потпуној висини.

Печат царице Теодоре и
Михаила III (по Ebersolf'у)

На старијим византиским булама и монетама од Јустинијана до XI века можемо наћи прототип бистричког печата, али тешко би се могла претпоставити непосредна веза Урошевог печата с ранијим византиским прототипом. Међутим она би постала очевидна, ако допустимо посреднички утицај бугарске сфрагистике. На жалост, сачувано је врло мало бугарских владалачких печата из XIII и XIV века,³⁰⁾ али и међу њима можемо наћи упадљиве аналогије с Урошевим бистричким печатом. На бугарским булама налазимо и слике до појаса,³¹⁾ и исте кругове на ободу и на ауреолу израђене низом тачака,³²⁾ и исти тип натписа у легенди по ободу.³³⁾ Нарочито је у том погледу значајан натпис око свеца: „хрисовуљ с'тго Стефана“.

Печат Ивана Шишмана
(по Мушмову)

Реч хрисовуљ у легенди српских була никад не долази, али она се налази на бугарским печатима, напр. „сии хрисовуљ свтго оца Јоанна Рилскога“ поред слике овог светитеља на печату Ивана Шишмана.³⁴⁾ Напослетку, и техничка израда бистричког печата има много сличности с техничким особинама бугарских була. Али је, можда, најзначајније у свему томе — слика св. Димитрија на полеђини Урошеве буле. Њена појава постаје потпуно разумљива ако је доведемо у везу са златном булом Јована Асена, где

27. Издан је код *Аврамовића*, *Описаніе древностиј србски у святой Атонској Гори 1847*, Табл. VIII бр. 7. Уп. *В. Мошин*, *Повеља краља Милутина Карејској ћелији 1318*. Гласн. Ск. н. др. XIX, 1938, стр. 72 и *Уметнички преглед 1939*, 7. Место краљеве слике, на лицу печата се налази слика св. Влаха у епископском оделу с легендом у којој се наводи владалац.

28. *Св. Радојчић*, *Портрети српских владара у средњем веку*. Скопље 1934, стр. 23.

29. Уп. *Љубић*, *Opis jugoslovenskih novaca*. Zagreb, 1875, VI, 6; VII, 21; IX, 13, 14. XIV, 11, 12.

30. *Никола Мушмовъ*, *Монетитъ и печатитъ на българскитъ царе*. София 1924. Сачувало се свега 9 бугарских владалачких печата.

31. На печату Ивана Шишмана: *Мушмовъ* 162-163.

32. *Мушмовъ* 160, 163.

33. Печат Константина Асена 1257-1277: *Мушмовъ* 161.

34. *Мушмовъ* 163.

такође налазимо на полеђини слику св. Димитрија.³⁵) Ако узмемо у обзир да је за владе Урошевог претходника, краља Владислава, утицај овог бугарског владара био у Србији меродаван, природно је претполагати да је српска владалачка канцеларија могла да добије коју бугарску исправу са златном Асеновом булом и да је та послужила доцније Урошевом граверу као узор за израду једне од првих, а можда и прве српске златне буле.

*

Врло је интересно упоредити с Урошевим бистричким печатом други печат истог владара на повељи манастиру св. апостола Петра и Павла на Лиму, Ова се повеља такође налази у хиландарској архиви. Издали су је: Стојановић у Споменику III, стр. 8—11, Кораблев бр. 4 и Новаковић (без почетка) у Зак. Спом. 593—597. Написана је уставом на дугачком пергаменту. Испод краљевог потписа налази се потврда архиепископа Арсенија (1233—1263), која је написана истим рукописом као и сама Урошева повеља и има исте правописне особине: нарочито је карактеристична употреба *И* уместо *Ѣ*. Потпис Урошев у сваком случају није оригиналан. Оба су потписа — и краља и архиепископа — начињена истом руком или од самог архиепископа, или у владалачкој канцеларији, или чак, можда од молилаца, ако су они већ донели у канцеларију потпуно израђен акт. То не обара аутентичност саме повеље, јер се у средњем веку практиковало да су владалачки потписи на повељама уписивани од чиновника у канцеларији, пошто је као главни доказ веродостојности акта требало да служи печат. Према правописним и палеографским особинама повеља може да припада XIII веку. У издањима она се обично датира 1254—1263 г., али Ст. Станојевић оправдано сматра да је издана ускоро после 1254, јер се у повељи као непосредно повод за поклоне наводи разорење које је манастир претрпео од Бугара за време њихове најезде 1253—1254 г.³⁶)

Печат је на овој повељи врло интересант. Златан је; виси на плавом гајтану. Релативно, доста је велик: $5,8 \times 5,7$ см. у пречнику. Необично добро је очуван. На лицу приказан је владалац без нимба, у типичном византиском репрезентативном ставу. Стоји на јастучићу у свечаном царском оделу. На глави је куполаста византиска круна с вишећим украсима са стране. Раскошни дивитсион има традиционалне украсе на рукавима. Лорос је пребачен преко леве руке која држи акакију у облику свитка. У десници је двоструки византиски крст. Краљ је приказан с кратком раздвојеном брадицом и с брковима; много млађи од оног кога видимо на сопоћанском Урошевом портрету. Цело поље око владаоачеве слике је сасвим празно. Легенда иде само по ободу који је одвојен од поља танком цртом; ова је попреко наситно испресецана тако да чини изглед низа врло ситних тачака. Легенда гласи: *Сѣфанъ краљъ в Христа Бга верн краљъ срвскъхъ земљъ и морски. На полеђини је св. Стефан архиђакон. Такође стоји на јастучићу, у набраном стихару, с ораром пребаченим преко левог рамена, с кадионицом у десној руци и с замотаним дискосом у левој. Занимљив је облик кадионице која је приказана као прилично једноставан лонац на три врло кратка ланчића. Светац је приказан млад, без браде, с тонзуром*

35. *Мушмовъ* 160.

36. *Ст. Станојевић*, Догађаји 1253 и 1254 год. Глас 164, 189-198. Питање аутентичности повеље коначно је решио *В. Ђоровић*, Питање о хронологији у делима св. Саве. Годишњаци Чупића XLIX, 1940, 24-34. О хумској епархији в. *Ђоко Слијепчевић*, Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219 до краја XIX в. Богословље XIV, 1939, 239—294, где је наведена остала литература.

на глави. Око главе је ауреол од врло ситних тачака, израђен истом техником као и кругови око легенде на ободу. Поље између обода и

Avers (Повећано)

Revers

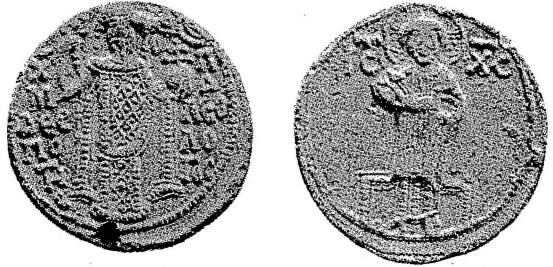
тешко би било очекивати од православног фалсификатора XVII века

и слике је празно као и на лицу печата. Легенда гласи: „Свети Степанъ прво-мъченикъ агръхидиккенъ и по-стол. Са техничког гледишта важно је да је печат начињен од две засебне, масивне златне плочице које су спојене једна с другом помоћу пет чавлића, провучених кроз обод и закованих са обе стране.

Други примерак истог печата налазио се на хиландарској повељи, датираној 12 децембра 1347 г. и потписаној Душаном, која је несумњиво фалсификована.³⁷⁾ Зато је и њезин печат сматран за фалсификат. На жалост, за време мојих посета Хиландару ова се повеља није налазила у хиландарској архиви, те могу да се позовем само на слике објављене од Аврамовића и Соловјева. Међутим, упоређујући ове слике с Урошевим печатом на лимској повељи, лако је установити њихову потпуну идентичност, што потпуно обара претпоставу о лажности печата. Очевидно, на псевдо-Душанову повељу премештен је печат с неке старе повеље Уроша I, можда баш са Урошеве стонске повеље, која у архиви лежи без печата. Поменути псевдо-Душанова повеља фалсификована је у XVII веку, а тада нико на Светој Гори не би могао да начини такав фалсификат с тачном археолошком реконструкцијом царске круне и осталог орната из XIII—XIV века. Исто тако

37. Miklosich, бр. 112, стр. 124—128; Кораблев бр. 37. Слика је издана код Аврамовића, Описаніе, Табл. VIII, бр. 9 (текст на стр. 47—51) и код Соловјева, Печати на Душановим повељама. Гласник Ск. н. др. II, 1926, 41.

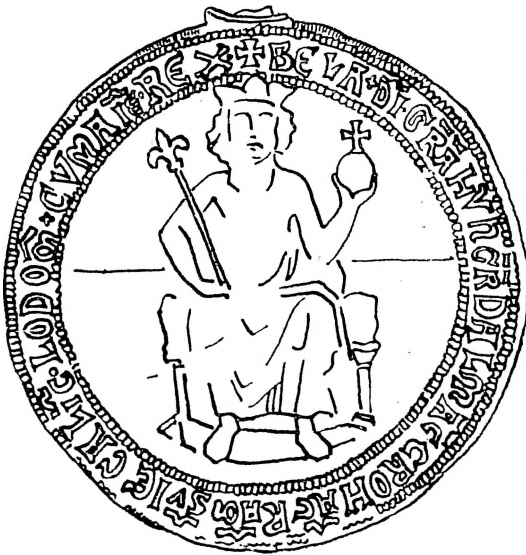
да прикаже св. архиђакон Стефана с тонзуром, док је у средњем веку тонзура била најобичнија појава.³⁸⁾ Облик слова и правопис у легенди такође искључују хипотезу о лажности печата. У XVII веку светогорски гравер не би могао да напише реч архиђакон са Ћ уместо И, а исто тако не би се могла појавити и врло интересантна чињеница уметања Г испред гласова НБ и РБ у речима Степагњ и агрьхидиџконь. Али најочевидније доказује се аутентичност печата детаљном анализом његовог стила. Да је неко у Светој Гори хтео да фалсификује средње-вековну српску булу, он би свакако погледао на друге оригиналне средње-вековне српске печате. Међутим Урошева лимска була по свом стилу много се разликује од свих осталих српских була XIV века. Али она зато стоји у стилској вези с печатима угарских краљева, напосе са булом Урошевог савременика Беле IV. Место византиске репрезентативне владалачке слике на лицу Белиног печата налази се краљевска слика западног престоног типа, али празно поље око слике и тачкасти оквири обода и тип слова у легенди исти су као и на Урошеву печату.³⁹⁾ Врло је значајно да се исти западни утипај оцртава и на печату другог Урошевог савременика, бугарског цара Константина Асена 1257—1277: лице

Печат цара Михаила VIII Палеолога
(по: Ebersolt, Catalogue des sceaux byzantins, 1922)

његовог печата има исти распоред владалачке репрезентативне фигуре, празног поља и широког обода с легендом, чија су слова по облику доста слична словима на Урошевој лимској були.⁴⁰⁾

Појава ових западних утицаја на српском печату привезаном за повељу из 1254 године, одговара политичкој оријентацији Србије и међународној ситуацији на Балкану у доба кад је Урош I ступио у рат с Бугарима (1252—1254) и везао се за Запад својим браком с Јеленом Француском. Још више била би разумљива ова сличност Урошева печата с Белином булом, ако би се потврдиле речи Акрополитове да је Урош рашки био ожењен

Печат Беле IV

Ћерком угарског краља⁴¹⁾ и да је то, према Руварчевој хипотези, била

38) *Св. Радојчић*. Тонзура св. Саве. Годишњак Музеја Јужне Србије, I 1937, 149—159.

39) *Az Oztrák. Magyar Monarchia Irásban és Kérben. Magyarország I. Kötete*, Budapest 1888, 83.

40) *Мушмовъ*, 161.

41) *Georgii Acropolitae opera*, ed. A. Heisenberg, I, 1903, 127.

прва жена Урошева.⁴²⁾ Извори нису сачували података о неком савезу између Уроша и Мађара за заједничку војну акцију противу бугарско-дубровачке коалиције 1253—1254 године, али оне везе које су посведочене Урошевим печатом 1254 г. најбоље се слажу с нагађањем В. Ђоровића, да је мађарска помоћ осигурала Урошу победу над Бугарима и Дубровником.⁴³⁾

Враћајући се печату на бистричкој повељи, можемо још једном констатовати битне разлике између обе Урошеве буле. Док други печат уводи византиски тип златне буле, носећи при томе очевидне трагове утицаја западне традиције у техници и сфрагистичком стилу, први печат копира бугарски образац. Ова чињеница помиче датум бистричког печата према оном добу кад је бугарски утицај могао да се снажно осећа у српском политичком животу. С тим се слажу и портретне особине бистричког печата, где је краљ приказан као сасвим млад човек, можда тек са приметком браде која би требало да за који десетак година претходи Урошевој средовечној бради на печату 1254, а ова опет несумњиво сведочи о свом хронолошком приоритету пред солидном лопатастом брадом сопоћанског портрета из доба каснијег још за којих 10 година, и пред дугачком седом брадом старца коју приказује ктиторска слика Уроша—светог Симона у Ариљу.

Промена међународне ситуације на Балкану у средини XIII века, која је изазвала промену политичке оријентације Србије, осетила се на српској сфрагистици. Бистрички печат претставља једини пример бугарског утицаја у овој области. Мађарска превласт за владе Беле IV донела је на Балкан западни сфрагистички утицај који се јасно види и на лимској Урошевој були и на печату тадашњег бугарског цара Константина Асена. Али је много важније да овај печат, поред свих западних особина, уводи у Србију тип византиског царског печата са репрезентативном фигуром византиског автократора на лицу. Уз извесно колебање у стилу овај се тип буле одржао у српској сфрагистици до косовске катастрофе. Значајно је да је Милутин на једној од својих првих була репродуковао тип Урошеве лимске буле, потпуно сачувавши фигуре владара и св. Стефана, слободно поље у средини, и распоред легенде на ободу, али изменивши њезин текст⁴⁴⁾. Тај се печат налази на повељи о оснивању хиландарског пирга (1300 или 1302 г.), у којој Милутин помиње свог оца Уроша, називајући га великим краљем. Ако је, заиста, византиски тип златне царске буле био уведен у Србији у доба краља Уроша, ако је он први по византиском узору почео да ставља владалачки потпис на повељама црвеним мастилом (како то видимо на његовим црквеним повељама), и ако је он први почео да се у званичним актима служи титулом самодршца, — лако ћемо схватити какву је импресију на савременике морало да учини такво подизање краљевског угледа и авторитета, па ћемо разумети и надимак велики који му поред краља Милутина дају и два друга велика претставника тадашњег јавног мњења, Доментијан и Данило.

Владимир Мошин

42) Зборник Илариона Руварца I, Спремио *Н. Радојчић*, 1934, 9—10. У везу с Акрополитовим сведочанством морају да се доведу речи Карловачког летописца да је „Оурошъ храпави кралъ роди съ своєю соупружницею Еленою, дъщерію краліа Оугрѣскаго, Стефана краліа.“ *Л. Стојановић*. Стари српски родослови и летописи. 1927, 28. *Јуричек* (Историја Срба I, 231) сматра да се Акрополитов податак односи на херцега Ростислава.

43) *Влад. Ђоровић*. Историја Југославије, 1933, 118.

44) Печат је оштећен на горњој страни. Легенда је на лицу: (С)ѡеѡанъ ѡ Хрѡсте бозе веръни кралъ съ богомъ ..: на полеђини: (С)ѡеѡанъ пръв)омдченикъ архидиѡконъ айль ис. *Аврамовић*, Описаніе, табл.: VI, бр. 5. Текст је: *Миклосич* бр. 63, стр. 65; *Кораблев*, бр. 10; *Новаковић*, 475—476.